

Μνήμων

Τόμ. 9 (1984)

ΕΤΑΙΡΕΙΑ ΜΕΛΕΤΗΣ ΝΕΟΥ ΕΛΛΗΝΙΣΜΟΥ

ΜΝΗΜΩΝ

ΤΟΜΟΣ ΕΝΑΤΟΣ

ΑΛΕΞ. ΚΙΤΡΟΦ: 'Η ελληνική παροικία στην Αίγυπτο και ο δεύτερος παγκόσμιος πόλεμος ● H. FLEISCHER — ΑΡ. ΣΤΕΡΓΕΛΛΗΣ (έπιμ.): 'Ημερολόγιο Φαίδωνα Μαηδώνη (24.6-10.9. 1944) ● LARS BÆRENTZEN: 'Η λαϊκή ύποστήριξη του ΕΑΜ στο τέλος της Κατοχής ● Γ. ΜΑΡΓΑΡΙΤΗΣ: Πολιτικές προοπτικές και δυνατότητες μετά την απελευθέρωση ● Κ. ΠΑΠΑΘΑΝΑΣΟΠΟΥΛΟΣ: 'Εταιρεία 'Ελληνικής 'Ατμοπλοΐας (1857-1869). 'Υποθέσεις έρευνας και προβληματική ● Γ. ΜΠΑΦΟΥΝΗΣ: Γάμοι στην 'Ερμούπολη (1845 - 1853). Δημογραφικά φαινόμενα μίας μοντέρνας πόλης του ελληνικού 19ου αιώνα ● Μ. ΧΡ. ΧΑΤΖΗΙΩΑΝΝΟΥ: «'Ο θάνατος του Δημοσθένους» του Ν.Σ. Πίπικολου και ο Γρηγόριος Παλαιολόγος ● Α. ΠΟΛΙΤΗΣ: 'Ο πεζός λόγος. Δύο μαρτυρίες για το 1945
ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ ΙΣΤΟΡΙΑΣ ΤΟΥ ΝΕΟΥ ΕΛΛΗΝΙΣΜΟΥ 1978

ΑΘΗΝΑ 1984

Ο ΠΕΖΟΣ ΛΟΓΟΣ. Δύο μαρτυρίες για το 1945

ΑΛΕΞΗΣ ΠΟΛΙΤΗΣ

doi: [10.12681/mnimon.277](https://doi.org/10.12681/mnimon.277)

Βιβλιογραφική αναφορά:

ΠΟΛΙΤΗΣ Α. (1984). Ο ΠΕΖΟΣ ΛΟΓΟΣ. Δύο μαρτυρίες για το 1945. *Μνήμων*, 9, 255–266.
<https://doi.org/10.12681/mnimon.277>

Ο ΠΕΖΟΣ ΛΟΓΟΣ

—Δύο μαρτυρίες για τὸ 1945—

Μαρτυρίες, ἀφηγήσεις, ἀπομνημονεύματα, πού νά φανερώνουν στάσεις προσωπικές ἢ συλλογικότερες στή διάρκεια τῆς Κατοχῆς καί τοῦ Ἐμφύλιου, οὔτε λείπουν, μὰ καί ὀλοένα πολλαπλασιάζονται. Ἀπό τή σκοπιὰ τοῦ ἱστορικοῦ παρατηρητῆ, ὁ ἀριθμός τους ἀποτελεῖ καί τὸ πιὸ ἀντικειμενικό, ὅς τὸ ποῦμε ἔτσι, τεκμήριο τῆς ἔντασης πού χαρακτηρίζε τοῦτα τὰ δέκα χρόνια: σημάδεψαν γιὰ καλὰ τὴ μνήμη ὅσων τὰ ἔζησαν, καί ἄφησαν πυκνὰ ἀποτυπώματα. Καί φαίνεται ὅτι μέσα ἀπὸ μία διαδικασία μὴ παραδοχῆς τῶν τετελεσμένων, ὁ χρόνος καταντοῦσε ἓνα διαρκές παρόν: γιὰ τὸν ἄνθρωπο τοῦ 1949, τὸ 1940 ἦταν μόνο χτές — κι αὐτὴν τὴν ψυχολογικὴ παρατήρηση, πού τὴν κρατῶ ἀπὸ ἰδιωτικὲς κουβέντες, ἦρθε νὰ τὴν ἐπιβεβαιώσει μιὰ ἀντίστοιχη αἴσθηση τῶν πρώτων χρόνων τῆς δικτατορίας.

Φόβοι καί ἐλπίδες, συντριβές καί θρίαμβοι, ἀνάδευαν ὀλοένα τὸν συναισθηματικὸ κόσμο καί δὲν τὸν ἄφηναν νὰ στομαώσει· «τὰ σπλάχνα τους κι ἡ θάλασσα ποτὲ δὲν ἡσυχάζουν». Ὡστόσο ἡ φόρτιση αὐτὴ βάρυνε, τελικά, τὴν ἐκφορὰ τοῦ λόγου. Κι ἀκόμα περισσότερο τὴ βάρυνε ὁ βαθὺς διχασμὸς τῆς κοινωνίας σὲ δύο ἄνισα —ἀπὸ κάθε ἄποψη— κομμάτια. Οἱ κάθε λογῆς μαρτυρίες χρωματίστηκαν ἀνάλογα μὲ τὴν ὑφή, μὲ τὰ ἀποτελέσματα τοῦ διχασμοῦ καί τῶν ὑποδοχῶν πού δημιουργήσε: ἂν ὁ ἀριστερὸς λόγος μπόρεσε ἔτσι νὰ βρεῖ μιὰ διέξοδο πρὸς τὸ συναίσθημα, ὁ λόγος τῆς δεξιᾶς φορτίστηκε μὲ τὴ ρητορεία καί τὴν ὕβρι.

Κείμενα λοιπὸν σὰν κι ἐτοῦτα πού παρουσιάζονται ἐδῶ, δὲν ἀποτελοῦν τὴν πλειοψηφία. Ἀπὸ τὴ μιὰ ξεφεύγουν ἀπὸ τὸν αὐστηρὰ ἰδιωτικὸ ὥρος, ἀφοῦ γράφτηκαν μὲ σκοπὸ νὰ κοινοποιηθοῦν: ἐκθέσεις, πρὸς τὸν Διεθνῆ Ἐρυθρὸ Σταυρὸ ἢ πρώτη, πρὸς τὸν Ἑλληνικὸ ἢ δεύτερη. Συνάμα εἶναι σύντομα, καί ἀναφέρονται σὲ περιορισμένο θέμα: ἡ συντάκτρια —ἀπλὴ ἐθελόντρια ἀδελφῆ— γνώριζε, ὅπως κι οἱ περισσότερες ἐθελόντριες, νὰ λησμονᾷ τὴν κοινωνικὴ τῆς θέση καί νὰ σέβεται τὴν ἱεραρχία — δὲν ἦταν δική της δουλειὰ νὰ παρουσιάσει συνθετικὰ τὸ ζήτημα, οὔτε νὰ ὑπομνήσει τίς προεκτάσεις του. Ἐπειτα, ὅπως διαπιστώνεται κι ἀπὸ τὴν πρώτη ματιά, ἤξερε πῶς ἐκφράζεται κανεὶς ἀπλά, ὀρθὰ καί παραστατικά· οἱ κάποιες ἀνακολουθίες στὴν ἀφήγηση ὀφείλονται προφανῶς σὲ ἀδυναμίες τῆς μνήμης ἢ σὲ πιθανὴ πίεση τοῦ χρόνου, δὲν γίνονται γιὰ νὰ μεγεθύνουν ἢ νὰ παραποιήσουν τὰ φαινόμενα. Τὸ κυριότερο, γράφει προκειμένου νὰ ἐκθέσει, ὄχι νὰ πείσει. Εἴτε γιὰ τὴ θεωροῦσε πῶς ἀπευθύνεται πρὸς ὁμοϊδέατες, εἴτε καί γιὰ τὴ δὲν μποροῦσε νὰ τὸ διανοηθεῖ κὰν πῶς σῶφρονες ἄνθρωποι ἐνδέχεται νὰ σκέφτονται διαφορετικὰ ἀπὸ τὴν ἴδια.

Έτσι τὰ κείμενα αὐτὰ μᾶς βοηθοῦν νὰ συλλάβουμε πῶς διαμορφώνονταν καὶ ὠρίμαζαν οἱ συνειδήσεις μέσα σ' ἓναν περίγυρο τῆς ὑψηλῆς ἀστικῆς τάξης —αὐτὸς εἶναι ὁ κόσμος τῆς συντάκτριας— ποὺ διόλου δὲν ἔνιωθε νὰ ἀπομακρύνθηκε, ἔστω καὶ μιὰ στιγμή, ἀπὸ τὸν δρόμο τοῦ καθήκοντος. Τὰ γεγονότα ἦταν ἀπλὰ καὶ διαυγῆ: δύο τὰ στρατόπεδα· τὸ δικό της, ποὺ τὸ χαρακτήριζε ἡ καλοσύνη καὶ ὁ ἀνθρωπισμός, καὶ τὸ ἀντίπαλο, ποὺ τὸ χαρακτήριζε ἡ σκαιότης καὶ ἡ ἀπανθρωπιά. Θεωρεῖ αὐτονόητο καὶ δεδομένο πῶς κάποιες ἀξίες ποὺ τὶς βίωνε ἡ ἴδια καὶ ὁ κοινωνικὸς της περίγυρος —ἡ καθαριότητα, ἡ υγιεινομικὴ περίθαλψη, οἱ καλὲς συγκοινωνίες, κλπ.— μπορούσαν νὰ γίνουν κοινὸ ἀγαθὸ, ἄρκει νὰ ἐξέλιπε ἡ κακοπιστία τῆς ἀντίπαλης παράταξης. Οἱ ἀνεπάρκειες τῆς ἐλληνικῆς ἀγροτικῆς ἢ καὶ μικροαστικῆς ζωῆς —παραμόνιμο στοιχεῖο τῆς κοινωνίας, ὡς περίπου τὶς μέρες μας— δὲν ἐντάσσονταν στὸ ὁπτικὸ τῆς πεδίο. Λοιπὸν ἡ πείνα, ἡ δυστυχία, ἡ κακομοιριά ποὺ ταλάνιζε τοὺς χωρικοὺς ἦταν ἀποτέλεσμα τοῦ πολέμου καὶ μόνο. Μὲ κόπο καὶ καλὴ θέληση μπορούσε νὰ ξαναβρεθεῖ τὸ νῆμα ποὺ —ὑποτίθεται— κόπηκε τὸ 1940· ὅσο γιὰ τὴν ἀντίπαλη παράταξη, τὸ ὅποιο φούντωμά της ὀφείλεται κι αὐτὸ στίς συνθήκες τοῦ πολέμου: μὲ λίγη κατανόηση, μὲ τροφή, φάρμακα καὶ φροντίδες, τὸ κακὸ θὰ ὑποχωροῦσε. Φυσικὰ λίγοι στὴν παράταξή της διέθεταν τὴν κριτικὴ ματιά, τὴν ἐμπειρία καὶ τὴν πολιτικὴ διαίσθηση τοῦ Chris Woodhouse ὥστε νὰ καταλάβουν πῶς κάποιες ἀπὸ τὶς ρίζες τοῦ K.K.E. θρέφονταν ἀπὸ παράγοντες θετικούς. Τὰ ὅσα ἔβλεπε ἦταν γι' αὐτὴν τὰ μόνα γεγονότα, καὶ στὴ συνειδήσή της τὰ γεγονότα αὐτὰ ἀποτελοῦσαν τεκμήρια ἱκανὰ καὶ ἄρκετά.

Παράλληλα τὰ κείμενα μᾶς ἐπιτρέπουν νὰ οἰκειωθοῦμε καλύτερα μὲ περιστατικὰ καὶ πραγματικότητες ποὺ ὁ ρητορικὸς τόνος τῶν καταγγελιῶν τῆς δεξιᾶς τὰ παραμόρφωσε, ἐνῶ συνάμα ἡ ἀριστερὰ ἔτεινε νὰ τὰ ἀπωθήσει ἀπὸ τὴ μνήμη της ἢ νὰ τὰ ἐξαγνίσει, χάνοντας ἔτσι, συχνά, τὸν καθεαυτὸ πολιτικὸ της λόγο κάτω ἀπὸ μία ἐπίφαση ἠθικῆς. Ἄν οἱ συμπληγᾶδες τῆς ἦττας προσφέρουν μία ἐπαρκὴ ἐξήγηση γιὰ τὴν τότε στάση της, σήμερα μία ἀνάγνωση ποὺ θὰ ἀντλοῦσε ἀπὸ τὰ κείμενα αὐτὰ μονάχα κάποια «ἀντικειμενικὴ» ἀλήθεια ἢ ἀντίθετα, τὸ τεκμήριο τῆς «ιδεολογίας» καὶ τίποτε περισσότερο, θὰ ἀποτελοῦσε μὴν ἰδεολογικὴ καὶ ὄχι ἱστορικὴ ἀνάγνωση.

Μὲ αὐτὰ δὲν ἐννοῶ πῶς ἡ ἱστορία εἶναι ἀπαλλαγμένη ἀπὸ τὰ πλαίσια τῆς ἰδεολογίας. Ἄν εἶναι δυνατόν.

Οἱ δύο αὐτὲς μαρτυρίες ἔφτασαν ὁλότελα τυχαῖα στὰ χέρια μου. Εἶναι φωτοτυπίες —ἄρκετὰ παλιές— τῶν δακτυλόγραφων ὀρισμένα μικρολάθη τῆς γραφομηχανῆς καὶ κάποιες ὑφολογικὲς βελτιώσεις εἶναι διορθωμένα μὲ τὸ χέρι, προφανῶς τῆς συντάκτριας. Τὰ ἐκδίδω ὅπως ἀκριβῶς εἶναι, ἐνοποιώντας, καὶ κάπου κάπου ἀλοποιώντας τὴν ὀρθογραφία. Ὡστόσο ἀπαλείφω ὅλα τὰ κύρια ὀνόματα, ἐκτὸς ἀπὸ ἐκεῖνο τοῦ ἀντιπρόσωπου τοῦ Διεθνoῦς Ἐρυθροῦ Σταυροῦ, καὶ ὅσα εἶναι ψευδώνυμα.

Ὁ συνάδελφος κ. Hagen Fleischer εἶχε τὴν καλοσύνη νὰ μὲ πληροφορήσει πῶς τὰ ἀρχεῖα τοῦ Διεθνoῦς Ἐρυθροῦ Σταυροῦ εἶναι προσιτά, στὴ Γενέβη.

ΑΛΕΞΗΣ ΠΟΛΙΤΗΣ

1

ΤΟ ΣΤΡΑΤΟΠΕΔΟΝ ΤΗΣ ΛΑΖΑΡΙΝΑΣ

Ὑστερα ἀπὸ λίγες μέρες, ἀφοῦ φθάσαμε στὴν Λάρισα μάθαμε πὼς κάποιον κοντὰ στὰ Τρίκκαλα ὑπῆρχε ἓνα μεγάλο στρατόπεδο μὲ πολλοὺς ὁμήρους.

Αὐτοὺς τοὺς ὁμήρους δὲν τοὺς εἶχε δεῖ κανεὶς, γιατί δὲν ἦταν δυνατόν νὰ πλησιάσει κανεὶς τὸ στρατόπεδο, καὶ ἐπομένως δὲν ἦταν δυνατόν νὰ πληροφορηθοῦμε οὔτε πόσοι ἦσαν μέσα οὔτε σὲ τί κατάσταση εὐρίσκοντο.

Τὸ στρατόπεδο αὐτὸ ἦταν στὴ Λαζαρίνα, σὲ 31 χιλ. ἀπὸ τὰ Τρίκκαλα.

Ἐμεῖς, δηλ. ὁ κ. καὶ ἡ κ. Λαμπέρ, ἀντιπρόσωπος τοῦ Δ(ιεθνoῦς) Ἐ(ρυθροῦ) Σ(ταυροῦ), ἡ κ. —, ὁ κ. —, ὁ κ. —, καὶ Ἐγώ, ἐμέναμε στὴ Λάρισα, στὸ σάλτι τῆς κ. —, πὺν τὸ εἶχε θέσει στὴ διάθεση τοῦ κ. Λαμπέρ.

Μόλις ὁ κ. Λαμπέρ πῆρε αὐτὴ τὴ πληροφορία, ἔσπευσε ἀμέσως νὰ στείλει τροφὴ, φάρμακα καὶ σαποῦνι, τὰ ὁποῖα πῆγαν ἐκεῖ οἱ ἀντιπρόσωποι τοῦ Ἑλληνικοῦ Ἐρυθροῦ Σταυροῦ. Τὰ φάρμακα παρέλαβε ὁ γιατρός τοῦ στρατοπέδου, ὁ ὁποῖος ἦταν ἀντάρτης Ἰταλός, τὸ δὲ σαποῦνι παρέλαβε ὁ στρατοπεδάρχης (ὁ ὁποῖος καὶ δὲν τὸ μοίρασε ποτέ, ὅπως πληροφορηθήκαμε ἀργότερα), κι ἔπειτα ὁ Κ. Λαμπέρ ἤρχισε ἀμέσως τὴ διαπραγμάτευση μὲ τὴν Κ.Ε. τοῦ Ε.Λ.Α.Σ. γιὰ τὴν ἀπελευθέρωση αὐτῶν τῶν κρατουμένων. Ἐπίσης ἀπεφάσισε ἀμέσως νὰ πᾶμε τὴν ἐπομένη νὰ ἐπισκεφθοῦμε τὸ στρατόπεδο.

Πράγματι, τὴν ἄλλη μέρα ξεκινήσαμε γιὰ κεῖ.

Ἐπειδὴ ὁ κ. καὶ ἡ κ. Λαμπέρ ἔπρεπε γιὰ πολὺ ἐπείγοντα καὶ σοβαρὰ ζητήματα, τὰ ὁποῖα ἀφοροῦσαν τὸ στρατόπεδο, νὰ μείνουν στὰ Τρίκκαλα γιὰ νὰ συζητήσουν μὲ τὴ Κ.Ε., μᾶς παρεκάλεσαν, τὸν κ. — καὶ ἐμένα νὰ τὸ ἐπισκεφθοῦμε.

Ξεκινήσαμε ἀπ' τὰ Τρίκκαλα βέβαιον πὼς γιὰ νὰ φθάσουμε δὲν θὰ κάναμε περισσότερον ἀπὸ τρία τέταρτα· ὅμως κάναμε δύο ὥρες, γιατί ὁ δρόμος ἦταν πολὺ χαλασμένος.

Μόλις φθάσαμε ἐκεῖ, ἡ πρώτη μας σκέψις ἦταν νὰ ζητήσουμε τὴν ἄδειαν τοῦ καπετάνιου γιὰ νὰ ἐπισκεφθοῦμε τοὺς ὁμήρους. Ψάχνοντας καὶ ρωτώντας κατορθώσαμε νὰ συναντήσουμε μερικὸς ὁμήρους πὺν εἰργάζοντο σὲ ἀγροεργεῖες (κόβαν ξύλα) καὶ νὰ βρεθοῦμε μπρὸς σὲ μιὰ μικρὴ φάλαγγα ἀπὸ δεκαῆξι, ἀσθενεῖς ὁμήρους πὺν θὰ ἐλευθερώνοντο ἐκείνη ἀκριβῶς τὴ στιγμὴ. Ἀμέσως πλησιάσαμε κι ἀρχίσαμε νὰ τοὺς θέτουμε ἐρωτήματα: — Πῶς λέγεσθε, ἀπὸ ποῦ ἔρχεσθε, πόσο καιρὸ εἴσθε δῶ, καὶ ἄλλες ἐρωτήσεις, σύμφωνα μὲ τὸ ἐρωτηματολόγιον τοῦ Γραφ. Αἰχμαλώτων.

Ἀλλά... τί φοβερὸ θέαμα παρουσίαζαν αὐτοὶ οἱ δεκαῆξι ἄνθρωποι.

Ἦσαν ἡμίγυμνοι, ψευδασμένοι, πεινασμένοι, ἄρρωστοι, μὲ κρυοπαγήματα καὶ μάντευε κανεὶς ἀπὸ τὸν τρόπο πὺν μᾶς κοίταζαν τὰ μάτια τους πὼς

θα 'θελαν νὰ πέσουν ἀπάνω μας καὶ νὰ μᾶς μιλήσουν, νὰ μᾶς ποῦν ὅ,τι εἶχαν τραβήξει αὐτοὺς τοὺς δύο μῆνες. Ἀλλὰ δὲν ἦταν δυνατὸν νὰ ποῦν λέξη, γιατί ἐφρουροῦντο ἀπὸ «συναγωνιστὲς» ποὺ τοὺς παρακολουθοῦσαν, καθὼς καὶ ἐμᾶς. Καὶ τότε μία στιγμή κατόρθωσα νὰ τοὺς ψιθυρίσω πὼς στ' ἀλήθεια τελείωσαν τὰ βάσανά τους, καὶ ὅτι στὰ Τρίκαλα τοὺς περιέμενε ὁ ἀντιπρόσωπος τοῦ Δ.Ε.Σ., ὁ κ. Λαμπέρ, γιὰ νὰ τοὺς στείλει τὸ γρηγορότερο μὲ κάθε θυσία στὰ σπίτια τους. Σ' αὐτὴ τῇ φάλαγγα ἦταν καὶ ὁ κ. — μὲ τὴν κόρη του. Αὐτὰ ὅλα γινόντουσαν μπρὸς στὸ φρουραρχεῖο καὶ ἐκεῖ ἔγινε ἡ πρώτη μας συνάντησις μὲ τὸ στρατοπεδάρχῃ συναγωνιστῇ Εὐγένιο.

Ἡ πρώτη του ἐρώτησις ἦταν, ποιοὶ εἴμαστε καὶ πὼς βρεθήκαμε ἐκεῖ.

Μὲ λίγα λόγια τοῦ ἐξήγησα ποιοὶ εἴμαστε καὶ πὼς βρεθήκαμε ἐκεῖ, καὶ τί θέλαμε. Τότε αὐτὸς ἀγριεμένος μᾶς εἶπε νὰ φύγουμε ἀμέσως, γιατί ἀπαγορεύονται οἱ ἐπισκέψεις. Δὲν πρόκειται κανεὶς νὰ ἐπισκεφθεῖ τοὺς ὁμήρους χωρὶς εἰδικὴ ἄδεια τῆς Κ.Ε., καὶ ὅτι δὲν τὸν συγκινοῦσε οὔτε ὁ Ἐρυθρὸς Σταυρὸς. Τότε πλέον ἄρχισα νὰ τὸν παρακαλῶ νὰ μὴν εἶναι τόσο αὐστηρὸς, γιατί ἀκόμα καὶ οἱ Ἰταλοὶ καὶ οἱ Γερμανοὶ ἐπέτρεπαν τὴν ἐπίσκεψιν τοῦ Ἐρυθροῦ Σταυροῦ στὶς φυλακὰς.

Ἀλλὰ σὲ λίγα λεπτὰ ἀκούστηκαν ἄλλες ἄγριες φωνές, καὶ ἔκανε τὴν ἐμφάνισή του ὁ καπετάνιος μὲ τὸ ψευδώνυμο «Φόκος», ὁ ὁποῖος στάθηκε μπροστά μου, χτυποῦσε τὸ μαστοῦνι του στὸ πάτωμα καὶ ἐφώναζε, «Δείξτε φορικτὴ διαγωγή· πὼς μπήκατε στὸ στρατόπεδό μου χωρὶς τὴν ἄδειά μου;» Τέλος μοῦ ἐπανέλαβε κατηγορηματικῶς πὼς δὲν θὰ ἐπέτρεπε οὔτε σὲ μένα, οὔτε στὸν κ. Λαμπέρ, οὔτε στὸ Θεὸ νὰ ἐπισκεφθεῖ τὴ Λαζαρίνα χωρὶς ἄδεια τῆς Κ.Ε. Καὶ πρόσθεσε: «Ἡμπορεῖς νὰ πεῖς στὸν προϊστάμενό σου πὼς ἐπισκέφθηκες τὸ στρατόπεδο, καὶ ὅτι οἱ ἄνθρωποι εἶναι ἄρρωστοι, ἔχουν ψεῖρες, πεινοῦν, καὶ ἔχουν ἀνάγκη ἀπὸ φάρμακα».

Ὁ καπετάνιος εἶχε πιὰ καταλάβει πὼς θὰ γυρίζαμε τὴν ἐπομένη πάλι, καὶ πὼς θὰ βλέπαμε ἀπὸ κοντὰ τὰ χάλια. Καὶ μᾶς προετοιμάζε.

Πράγματι, φύγαμε. Τὰ μεταβίβασα ὅλα αὐτὰ κατὰ λέξιν στὸν κ. Λαμπέρ, ὁ ὁποῖος ἀπεφάσισε μὲ κάθε θυσία νὰ ἐπισκεφθεῖ τὴν ἐπομένη τὴ Λαζαρίνα ὁ ἴδιος μὲ τὴν γυναῖκα του.

Τὴν ἄλλη μέρα ξεκινήσαμε ἀπὸ τὴ Λάρισα στίς 5.1/2 τὸ πρωί, οἱ ἴδιοι, ἐπὶ πλέον ἡ κ. — καὶ ὁ κ. —. Ἐχοντες μαζί μας φάρμακα, σαποῦνι, καί... τὴν ἄδεια τῆς Κ.Ε., μὲ πρόθεση νὰ περιθάλψουμε μόνοι μας τοὺς ἀσθενεῖς. Πράγμα ἐντελῶς ἀδύνατο, ὥς ἀπεδείχθη ἐκ τῶν ὑστέρων.

Ἡ ἐπίσκεψις μέσα στὸ στρατόπεδο

Καὶ τώρα θὰ προσπαθήσω, χωρὶς νὰ ξέρω ἂν θὰ τὸ κατορθώσω, νὰ δώσω τὴν εἰκόνα, τὴ φορικτὴ αὐτὴ εἰκόνα, ποὺ μοῦ ἐντυπώθηκε τόσο βαθιὰ στὸ μυαλό μου, καὶ ποὺ εἶμαι βεβαία πὼς δὲν θὰ τὴν ξεχάσω ποτέ.

Ἦταν πέντε οἱ αἰθουσες, δηλαδή οἱ ἀποθήκες μὲ τοὺς δμήρους. Σκοτεινές, μὲ καί παραθυράκια ψηλά, πὸν μόλις ἄφηναν λίγο φῶς νὰ εἰσχωρήσει. Μέσα στὴ κάθε ἀποθήκη ἦταν 300 ὥς 350 δμηροί. Σύνολον 1650. Ἡ πρώτη ἐντύπωσις ἦταν σκοτάδι. Σὲ λίγο, ὅταν συνήθιζε κανεὶς στὸ φῶς, διέκρινε σκελετωμένα κορμιά, ἡμίγυμνα γονατισμένα καθιστὰ κορμιά, ἀκουμπισμένα τὸ ἓνα δίπλα στ' ἄλλο, γιὰτὶ δὲν ὑπῆρχε χῶρος νὰ ξαπλώσουν.

Φυσιογνωμίες ἄγριες, βλέμματα τρομαγμένα, ματιές ἀπελπιστικές, ἀχτένιστα μαλλιά, πὸν δύο μῆνες δὲν εἶχε περάσει χτένι σ' αὐτὰ τὰ κεφάλια. Ψεῖρες, γένεια, πληγές, παντοῦ πληγές, πληγές πὸν σὰν κι αὐτὲς δὲν εἶχα δεῖ ἄλλες. Πληγές πὸν προήρχοντο ἀπὸ τὴν ἀποβιταμίνωση, καὶ πὸν ἤβραν τὴν εὐκαιρία οἱ ψεῖρες νὰ φωλιάσουν.

Πῶς εἶναι τὰ τσιμπούρια στὰ σκυλιά; ἔτσι εἶδα ἄνθρωπο, δμηρο, στὴ Λαζαρίνα, ν' ἔχει ψεῖρες στὸ κορμὶ του.

Αὐτοὶ οἱ ἄνθρωποι δὲν ἐκινουῦντο παρὰ μονάχα γιὰ νὰ ξυθοῦν.

Ἐξύνοντο μὲ τὰ δύο τους χέρια σ' ὅλο τους τὸ σῶμα, καὶ διάβαζε κανεὶς στὴ μορφὴ τους μιὰ προσωρινὴ ἀνακούφιση ἀπ' τὸν ἐχθρό, τὴν ψεῖρα, τὶς «συναγωνίστριες» ὅπως τὶς ἔλεγαν.

Καὶ γιὰ νὰ μὴ θεωρηθεῖ πὸς ἡ περιγραφὴ αὐτῆς τῆς εἰκόνας εἶναι ὑπερβολικὴ, ἀναφέρω τὸ ἐξῆς βεβαιωμένο γεγονός.

Ὁ δμηρὸς τῆς Λαζαρίνας πλησίασε τὸν κ. Λαμπέρ καὶ τοῦ ἔδειξε μπουνκαλάκι πὸν εἶχε γεμίσει μὲ ψεῖρες σὲ διάστημα μισῆς ὥρας.

Ἐπειτα ὁ καπετάνιος Φόκος ἐπέτρεψε νὰ μιλήσει κάποιος καὶ νὰ ἀναφέρει τὰ παράπονά τους, ἂν τυχὸν ὑπῆρχαν.

Καὶ τότε μᾶς μίλησε ὁ Προέδρος τοῦ Ἐμπορικοῦ Ἐπιμελητηρίου [ἀναφέρεται ἡ πόλη], κ. —.

Ἀφοῦ εὐχαρίστησε γιὰ τὴν ἐπίσκεψη τοῦ Ἐργυροῦ Σταυροῦ, εἶπεν: «Εἴμαστε εὐχαριστημένοι, εἴμαστε πολὺ εὐχαριστημένοι ἀπ' τὴν περιποίησιν πὸν μᾶς κάνουν ἐδῶ. Τρῶμε ζεστὸ φαί, πὸν εἴχαμε ἓνα μῆνα νὰ φάμε στ' ἄλλα στρατόπεδα. Δὲν ἔχει βέβαια ἀλάτι, οὔτε λάδι, ἀλλὰ κι οἱ ἴδιοι οἱ συναγωνιστὰὶ δὲν ἔχουν. Μᾶς δίνουν ὅ,τι ἔχουν, καὶ γι' αὐτὸ εἴμαστε εὐχαριστημένοι καὶ τοὺς εὐχαριστοῦμε.

Ἀλλὰ, σᾶς ἱκετεύουμε —καὶ τότε ὅλοι μαζὶ γονάτισαν καὶ ἄρχισαν νὰ κλαῖνε— σᾶς παρακαλοῦμε ἐλευθερώσετέ μας ἀπὸ δῶ, γιὰτὶ ἂν ξανάρθετε σὲ δύο μέρες δὲν θὰ βρεῖτε παρὰ μονάχα πτώματα. Δὲν θὰ βρεῖτε παρὰ μονάχα τάρφους».

Καὶ τότε ἄρπαξε τὸν Καπετάνιο «Φόκο», τὸν φίλησε, καὶ τοῦ εἶπε: «Ἀδελφὲ, σῶσε μας, ἐλευθερώσέ μας. Πεθαίνουμε. Ἐπιτρέπεται στὸν 20ον αἰῶνα νὰ πεθαίνουν οἱ ἄνθρωποι; Νὰ πεθαίνουν ὅλα αὐτὰ τὰ παλικάρια ἀπ' αὐτὸ τὸ μικρὸ ζωάκι πὸν λέγεται ψεῖρα;»

Ἡ συγκίνησίς μας ἦταν μεγάλη. Πῶς νὰ μὴ λυπηθεῖ κανεὶς αὐτὰ τὰ παλικάρια ποὺ σχεδὸν δὲν εἶχαν πιὰ ζωή;

Ὁ κ. Λαμπέρ μᾶς ἔδωσε τὴν ἐντολὴ στὴν κ. — κι ἐμένα νὰ διανείμουμε σαποῦνι μόνες μας, ὁπότε αὐτὴ τὴ φορὰ τουλάχιστον νὰ εἶναι βέβαιος πὼς θὰ φθάσει τὸ προορισμὸν του. Καὶ γιὰ νὰ μᾶς δοθεῖ εὐκαιρία νὰ τοὺς δοῦμε ὅλους, τοὺς παρακαλέσαμε νὰ βγοῦν ἀπὸ τοὺς θαλάμους.

Στὸ θάλαμο ποὺ ἐγὼ ἔκανα τὴ διανομὴ δὲν βγῆκαν 128 ἀπὸ 350, διότι ἦσαν ἄρρωστοι. Κι ἔτσι ἀναγκάσθηκα, φυσικά, νὰ μπῶ ἐγὼ στὸ θάλαμο. Τὸ πάτωμα ἦταν μπετόν, ἀλλὰ εἶχαν ρίξει ὥς 20 πόντους ἄχυρο, ποὺ εἶχε κι αὐτὸ φειριάσει.

Καὶ τότε ἀντίκρισα ἀκόμα μιὰ πιὸ τραγικὴ εἰκόνα. Ἀντίκρισα ἀνθρώπους μισοπεθαμένους. «Ἀδελφούλα, ἔλα κι ἀπὸ δῶ, πεθαίνω».

Αὐτὸ ἄκουγα ἀπὸ ξεψυχισμένους φωνές, ἀπ' ὅλα τὰ σημεῖα. Καὶ λέγανε: «—Ἐγὼ ἔφτυσα αἷμα, —Ἐγὼ ἔχω πληγές στὰ πόδια, δὲν μπορῶ νὰ πατήσω, —Ἐγὼ ἔχω δυσεντερία, —Ἐγὼ ἔχω θέρμες, ψήνομαι στὸν πυρετό». Ποῦ νὰ πρωτοτρέξω, καὶ τί πρώτη βοήθεια νὰ δώσω.

Τοὺς εἶπα πὼς φέραμε φάρμακα, τοὺς ὑποσχέθηκα πὼς γίνεται ὅ,τι εἶναι δυνατὸν νὰ γίνει γιὰ νὰ ἐλευθερωθοῦν καὶ νὰ πᾶνε τὸ γρηγορότερο σπίτια τους, καὶ τοὺς ἔδωσα σαποῦνι. Αὐτὰ τοὺς ἀνακούφισαν, ὅσο ἦταν δυνατὸν ν' ἀνακουφισθοῦν ἄνθρωποι ποὺ ἔχουν φθάσει σ' αὐτὰ τὰ χάλια.

Φύγαμε μὲ σφιγμένη τὴν καρδιά, δὲν μιλοῦσε κανεὶς μας.

Ὁ κ. Λαμπέρ ἔσπευσε πάλι στὴν Κ.Ε. καὶ κατόρθωσε νὰ τοὺς ἀποσπάσει τὴν ὑπόσχεση νὰ ἐλευθερώσουν καὶ νὰ μᾶς παραδίδουν καθημερινῶς ἀπὸ 100 ὁμήρους.

Ποῖν τοὺς ἐλευθερώσουν τοὺς ἔκαναν ἀνάκριση γιὰ ν' ἀποφασίσουν ὅτι δὲν θεωροῦνται δοσίλογοι. Καὶ τοὺς ἔφερναν πεζὴ στὰ Τρίκκαλα στίς ἐλαστικές φυλακές, ἀπὸ ὅπου τοὺς πέραμα. Γιατὶ δὲν ἐδέχθησαν, ἐκτὸς ἀπὸ μερικὲς ἐξαιρέσεις, νὰ τοὺς παραδώσουν στὴ Λαζαρίνα, ἀπ' ὅπου θὰ πήγαιναν τ' αὐτοκίνητα νὰ τοὺς παραλάβουν.

Κι ἀπὸ τὴ στιγμὴ αὐτὴ ἄρχισε ἡ ἐντατικὴ παραλαβή. Κάθε μέρα ξεκινούσαμε ἀπὸ τὴ Λάρισα μὲ αὐτοκίνητα τοῦ Ἑλληνικοῦ Ἑρ. Σταυροῦ ποὺ ὀδηγοῦσαν οἱ ἐθελονταὶ ὀδηγοὶ — καὶ — γιὰ νὰ πᾶμε στὴ Λαζαρίνα ἢ Τρίκκαλα. Στὰ Τρίκκαλα, ὁ κ. —, Πρόεδρος τῆς Κ.Ε.Δ.Ε.Δ., ὅ,τι ὥρα κι ἂν ἔφθαναν οἱ ὁμηροί, τοὺς εἶχε πάντα ἑτοιμὸ ἓνα ζεστὸ γάλα, ψωμί καὶ κονσέρβα. Κι ἔπειτα ἔφενγαν γιὰ Λάρισα, Βόλο. Πολλὲς φορὲς τὸ ταξίδι ἦταν νυχτερινό. Ὑπὸ βροχὴ καὶ χιόνια.

Ἀλλὰ ἡ ἐργασία δὲν ἦταν ἀπλή. Γιατὶ δὲν ἐτρεῖτο ἡ συμφωνία τακτικά. Χρειάστηκε μάλιστα ἀρκετὲς φορὲς νὰ παραμείνουμε ὥς τὶς δέκα, ἑντεκα μ.μ. στίς φυλακὲς γιὰ τὴ παραλαβή.

Δύο ομάδες ἀπὸ 307 καὶ 260 ὁμήρους παρεδόθησαν μέσω Καρδίτσας, Δεμερλί, Φάροσα, Βόλο. Ἡ μεταφορὰ παρουσίαζε ἰδιαίτερη δυσκολία, γιατί εἶχε ἀνατιναχθεῖ μιὰ γέφυρα. Γι' αὐτό, στὸ σημεῖο ποὺ σταματοῦσαν τὰ δύο ἀντιθέτως ἐρχόμενα τρένα, οἱ ἐπιβάτες κατέβαιναν, ἀλλάζαν ἀμαξοστοιχία, διανύοντες 180 μέτρα πεζή. Χρειάσθηκε λοιπὸν ὁ κ. καὶ ἡ κ. Λαμπέρ νὰ βρίσκονται στίς ὁκτὼ τὸ πρωὶ στὴ Λαζαρίνα γιὰ τὴν παραλαβὴ ἀπὸ τὸ στρατόπεδο, ἐγὼ δὲ νὰ πάω, ὡς ἀντιπρόσωπος τοῦ κ. Λαμπέρ στὸ σημεῖο ὅπου οἱ ὁμηροὶ θ' ἀλλάζαν τρένο. Ἡ μετάβασίς μου ἐγινε μὲ τὸ αὐτοκίνητο ὡς τὸ Δεμερλί, καὶ ἔπειτα πεζή, σὲ ἀπόσταση πέντε χιλιόμετρα, ἀκολουθώντας τίς σιδηροδρομικὰς γραμμὰς. Ἀπαγορεύετο νὰ πατήσῃ κανεὶς σὲ δρόμο ἢ σὲ μονοπάτι, γιατί ὑπῆρχαν ἀκόμη πολλὰς νάρκες.

Οἱ παραδόσεις ἐγιναν ἀπὸ τὸν συναγωνιστὴ — ὡς ἐξῆς:

Μοῦ παρέδωσε κατάλογο. Τοὺς κάλεσα ὅλους ὀνομαστικῶς. Ὑπέγραψαν ὅλοι τὸ πρωτόκολλο, ποὺ πῆρε ὁ συναγωνιστής. Μπήκαν ὅλοι στὸ τρένο Βόλου. Στὸ ἴδιο τρένο μπήκα κι ἐγὼ, ὡς τὸ Δεμερλί. Κι ἐκεῖ τελειώσαμε τίς τελενταῖες διατυπώσεις τῆς παραλαβῆς. Ὑπογράψαμε καὶ οἱ δύο, ὁ — ὡς ἀντιπρόσωπος τοῦ Ε.Λ.Α.Σ. κι ἐγὼ ὡς ἀντιπρόσωπος τοῦ Δ.Ε.Σ. τὸ πρωτόκολλο σὲ ἑξὶ ἀντίτυπα, ἐκ τῶν ὁποίων τὰ δύο παρέδωσα στὸν κ. Λαμπέρ.

Τὴν ἐπομένη θὰ γινόταν μιὰ μικρότερη παράδοσις ἀπὸ 80 ὁμήρους στὰ Τρίκαλα τὸ βράδι, μετὰ τίς 8 μ.μ. Οἱ ὥρες ἦταν πάντα ἄγνωστες.

Ὁ κ. Λαμπέρ ποὺ θὰ πήγαινε στὰ Τρίκαλα μὲ παρεκάλεσε νὰ μείνω στὴ Λάρισα καὶ νὰ ὁργανώσω βραδινὸ κατάλυμα γιὰ ὕπνο καὶ νὰ ἔχω ἑτοιμὸ φαγητό.

Προσπάθησα, ὅσο μοῦ ἦταν δυνατόν, νὰ ἐτοιμάσω κάτι καλὸ. Γιὰ τὸν ὕπνο ἔπρεπε ὅπωςδήποτε ν' ἀποτανθῶ στὸ φρούραρχο τοῦ Ε.Λ.Α.Σ., ὁ ὁποῖος, πρέπει νὰ ὁμολογήσω, μὲ ἐξυπηρέτησε ἀρκετά.

Τοὺς τοποθετήσαμε στὴν ἐβραϊκὴ σχολὴ Χάβρα. Στὴν ἐτοιμασίᾳ τοῦ καταλύματος μὲ βοήθησαν πολλὴ τρεῖς ἐθελοντίνες ἀδελφές τῆς Λαρίσης, οἱ Δες — καὶ —. Ἡ Ἀγροτικὴ Τράπεζα μᾶς δάνεισε τσουβάλια καὶ τὰ στρώσαμε ἀπὸ δέκα, τὸ ἓνα ἀπάνω στ' ἄλλο, γιὰ στρώμα, στὸν κάθε ὁμηρο. Γιὰ φαγητὸ πῆγα στὸ ἐστιατόριο «—» στὴ κεντρικὴ πλατεία τῆς Λαρίσης καὶ παρεκάλεσα τὸν ἰδιοκτήτη ἂν ἦταν διατεθειμένος νὰ μαγειρέψῃ μὲ τὰ ὑλικά ποὺ θὰ τοῦ ἔδινα, δηλαδὴ ρύζι, κόρν-μπίφ καὶ λίπος, πιλάφι γιὰ 80 ὁμήρους, οἱ ὁποῖοι θὰ ἤρχοντο ἄγνωστο τί ὥρα τὴ νύχτα. Τὸ δέχθηκε εὐχαρίστως.

Μὲ τὴν ἀμοιβὴ τῶν 3500 χιλ. δραχμῶν ἤλθαμε στὴν ἐξῆς συμφωνία. Νὰ εἶναι ζεστὸ τὸ πιλάφι σ' ὅποιαδήποτε στιγμὴ, νὰ φᾶνε σὲ στρωμένα τραπεζάκια (ἀφοῦ τοῦ ἐξήγησα, φυσικά, πὼς ἐπρόκειτο γιὰ ἀνθρώπους ψειριασμένους) καὶ νὰ ἔχει θέρμανση στὴν αἴθουσα. Ἦταν ἄνθρωπος τοῦ Θεοῦ, κι ὅλα ἐγιναν πολὺ τακτικά.

Οἱ ὁμηροὶ ἦλθαν στὶς δώδεκα παρὰ τέταρτο. Τὸ δὲ πιλάφι πράγματι ἦταν περίφημο.

Οἱ ὁμηροὶ, οἱ καημένοι, στὴν ἀρχὴ δὲν τολμοῦσαν νὰ καθήσουν. Ἐπειτα ὁμως εὐχαριστήθηκαν τόσον, πὺν ἔλεγαν· «Ἀδελφούλα, ἐδῶ εἶναι παράδεισος». Παρουσιάσθηκε κι ἓνας ἀνώνυμος δωρητὴς πὺν προσέφερε αὐθόρμητα 10 ὀκ. κρασί. Τὴν ἄλλη μέρα τὸ πρωὶ πρὶν φύγουν γιὰ τὸ Βόλο τοὺς δώσαμε ζεστὸ γάλα μὲ ψωμί. Κι ἄλλος δωρητὴς, ὁ κ. —, προσέφερε ἀβγά καὶ κονιάκ.

Σὲ διάστημα 14 ἡμερῶν κατόρθωσαν ὁ ἀντιπρόσωπος τοῦ Διεθνoῦς Ἐρυθροῦ Σταυροῦ κ. Ἀνδρέας Λαμπέρ νὰ ἐπιτύχει τὴν ἀπελευθέρωση καὶ παράδοση 1100 δυστυχισμένων ὁμήρων πὺν ἤδη βρίσκονται στὰ σπίτια τους. Καὶ τὴν ἀπομάκρυνση ἀπὸ τὴ Λαζαρίνα 666 ἄλλων, οἱ ὁποῖοι θεωρηθέντες ἀπὸ τὸ Ε.Λ.Α.Σ. δοσίλογοι δὲν παρεδόθησαν στὸν Ἐρυθρὸν Σταυρόν, ἀλλὰ ἐγκατεστάθησαν στὶς φυλακὲς Τρικινάλων.

Ἐκεῖ βρίσκονται ὑπὸ τὴν αἰγίδα τοῦ Διεθνoῦς Ἐρυθροῦ Σταυροῦ γιὰ ζητήματα τροφῆς καὶ φαρμάκων, ὥς τὴν τελειωτικὴν ἀπελευθέρωσή τους.

Τὸ Στρατόπεδο τῆς Λαζαρίνας δὲν ὑπάρχει πιά.

Σημ. Γιὰ νὰ καταλήξουν στὸ στρατόπεδο Λαζαρίνας αὐτοὶ οἱ ὁμηροὶ ἔκαναν τὴν ἐξῆς διαδρομὴν.

Οἱ τῆς Χαλκίδος μεταφέρθησαν στὴν Στυλίδα, καὶ ἔπειτα Ἀνω Γιαντισοῦ, Κάτω Γιαντισοῦ, Πλατύστομο, ὅπου παρέμειναν 8 ἡμέρες, κατόπιν Λαμῖαν-Δομοκὸ ὅπου ἔμειναν 8 ἡμέρες, ὅστερα ἐπιστροφὴ Πλατύστομο, Ρεντίνα. Ρεντίνα εἶναι μία ὑψηλὴ κορυφὴ ἀποκλεισμένη ἀπὸ χιόνια, καὶ πὺν ὡς μοναδικὴ τροφὴ εἶχαν ὠμὰ ρεβύθια. Μετὰ τοὺς κατέβασαν πίσω, Πλατύστομο-Λαμία, καὶ ἀπὸ μονοπάτια σκαρφαλώνοντας στὰ βουνὰ ἐφθασαν στὴν Λαζαρίνα.

Οἱ τῶν Ἀθηνῶν ὁμηροὶ ἀκολούθησαν τὸν ἴδιον δρόμο. Βεβαιωμένο γεγονός εἶναι πὺς ὅσοι δὲνμποροῦσαν νὰ προσχωρήσουν ἐπειδὴ ἦσαν κουρασμένοι τοὺς ἐκτελοῦσαν.

Ἐκθεσις —, πὺν συνόδευσε τὸν κ. Α. Λαμπέρ ὡς ἀδελφὴ τοῦ Ἑλληνικοῦ Ἐρυθροῦ Σταυροῦ.

Ἀθήνα τῇ 28 - 2 - 45

Ἡ Ἐκθεσις αὐτὴ ἐδόθη εἰς τὸν Πρόεδρον τοῦ Δ.Ε.Σ. κ. Ἀνδρέα Λαμπέρ ὁ ὁποῖος τὴν ἔστειλε εἰς Γενέβην· ἐπίσης ἀντίγραφον ἐδόθη εἰς τὸν Ἑλληνικὸν Ἐρυθρὸν Σταυρόν, Τμῆμα Ἐθελοντῶν.

2

ΤΟ ΚΙΝΗΤΟ ΙΑΤΡΙΚΟ ΣΥΝΕΡΓΕΙΟ ΤΗΣ ΠΡΕΒΕΖΑΣ

Ὡς ἐθελοντὶς ἀδελφὴ τοῦ Ἑ(λληνικοῦ) Ἐ(ρυθροῦ) Σταυροῦ ἐργάστηκα μὲ τὰ κινητὰ Ἱατρικὰ συνεργεῖα (Κ.Ι.Σ.), αὐτοκίνητο πὺν μὲ ἔρανο πὺν ἔκανε

στὴν Αἴγυπτο ἢ Α.Β.Υ. ἢ Περιγκίπισσα Φρειδερίκη τοῦ Διαδόχου μᾶς ἔστειλε στὴν Ἑλλάδα.

Τὸ συνεργεῖο μας μὲ κατεύθυνση τὴν Ἑπείρο ἐγκατεστάθηκε στὴν Πρέβεζα καὶ ἐπισκέφθηκε σὲ χρονικὸ διάστημα δύο μηνῶν 53 χωριά, ἐκ τῶν ὁποίων τὰ 29 ἦταν ὄρεινά.

Σκοπὸς τοῦ συνεργείου ἦταν κυρίως ἡ ἱατρικὴ περίθαλψις, διανομὴ φαρμάκων καὶ τροφίμων στοὺς ἀσθενεῖς, ἀντιτυφικὸς ἐμβολιασμός καὶ δαμαλισμός.

Ὅλα αὐτὰ φυσικὰ ἐκ μέρους τοῦ Ε.Ε.Σ. δωρεάν. Ἐπίσης συμπλήρωμα δελτίου πληροφοριῶν.

Τὸ συνεργεῖο μας ἀποτελεῖτο ἀπὸ ἕναν γιατρό, μία ἐπισκέπτρια ἀδελφή, δύο συνοδοὺς, ἕναν ὁδηγό, καὶ μένα τὴν ἐθελοντῖνα ἀδελφή.

Ἐπειδὴ πολλὰ ὄρεινά χωριά ἦταν σὲ μεγάλη ἀπόσταση ἀπὸ τὴν πρωτεύουσα, τὴν Πρέβεζα, παίρναμε τὴν σκηνή μας καὶ τὴν στήναμε στὴν ὑπαιθρο.

Ἡ ἐκκίνησις γὰρ τὴ δουλειὰ γινότανε πάντα πολὺ πρωί. Ὅπου ὑπῆρχε δρόμος, φυσικὰ πηγαίναμε μὲ τὸ αὐτοκίνητο. Ὅπου ὅμως δὲν ὑπῆρχε, πηγαίναμε μὲ ζῶα ἢ καὶ πεζή. Πολλὲς φορὲς 5-6 ὥρες, γιατί σὲ πολλὰ χωριά δὲν εἶχαν μείνει ζῶα. Τοὺς τὰ εἶχαν πάρει οἱ Ἱταλοί, οἱ Γερμανοί, ἢ καὶ ἀκόμα, στὸ κίνημα ἀπάνω, μεταξύ τους οἱ χωρικοὶ βρῆκαν εὐκαιρία νὰ κλέβουν ζῶα ἀπὸ τὸ ἕνα χωριὸ στὸ ἄλλο.

Τὸ Χωριὸ

Μόλις φθάναμε στὸ χωριὸ, ἀμέσως καλοῦσα τὸν παπά, τὸν πρόεδρο τῆς Κοινότητος, τὸ δάσκαλο καὶ τοὺς ἔλεγα τὸ σκοπὸ τῆς ἀφίξεως τοῦ συνεργείου ἐκεῖ. Μὲ λίγα λόγια τοὺς ἐξηγοῦσα γιατί τόσον καιρὸ ὁ Ε.Ε.Σ. δὲν μπορούσε νὰ ἔλθει σὲ ἐπαφὴ μαζί τους. Γιατὶ ὁ βάρβαρος κατακτητὴς ὄχι μόνον εἶχε καταστρέψει τοὺς δρόμους καὶ τὰ μέσα μεταφορᾶς, ἀλλὰ καὶ δὲν τὸ ἐπέτρεπε.

Τοὺς ὑποσχέθηκα πὼς ἀπὸ τώρα καὶ εἰς τὸ ἐξῆς ὁ Ε.Ε.Σ. θὰ βρίσκεται σὲ συνεχὴ ἐπαφὴ μὲ τὴν ὑπαιθρο. Καὶ εἶδα ἀληθινά, μὲ τὴν ὑπόσχεσή μου αὐτή, νὰ λάμπουν ἀπὸ χαρὰ τὰ μάτια ἐκείνων πὺν τ' ἄκουσαν. «Ἀλήθεια τὸ λές, ἀδελφοῦλα, θὰ μᾶς βοηθήσει ἡ Πρωτεύουσα;»

Μὰ ἦταν πραγματικὰ συγκίνησις, γιατί κανεὶς πὺν δὲν ἔχει πάει σ' αὐτὰ τὰ ὄρεινά χωριά μονάχος του δὲν μπορεῖ νὰ νιώσει τί εἶναι γιὰ τὸ χωρικὸ μιὰ ὑπόσχεση πὺν ἐπιτέλους πιστεύει νὰ εἶναι ἀληθινή.

Θὰ προσπαθήσω, μὰ δὲν ξέρω ἂν τὸ κατορθώσω, νὰ δώσω τὴν εἰκόνα ἐνὸς καταστραμένον χωριοῦ.

Ὅταν οἱ χωρικοὶ ἔβλεπαν τοὺς Ἱταλοὺς καὶ τοὺς Γερμανοὺς νὰ ξεπροβάλουν ἀπὸ τὰ βουνὰ καὶ νὰ κατευθύνονται στὸ χωριὸ τοὺς, κατελαμβάνοντο ἀπὸ τέτοιο πανικὸ, πὺν ὅπως βρίσκοντο ἔπαιρναν τὰ βρέφη τοὺς ἀγκαλιὰ καὶ ἔφευγαν γιὰ νὰ κρυφτοῦν σὲ καμιά σπηλιά, σὲ τίποτε θάμνους ἢ λαγκάδια.

Και από κεί πού ήταν κρυμμένοι έβλεπαν τς φλόγες του χωριού τους πού καιγόταν, κι ήξεραν πώς αυτό ήταν τó σπíti τους, τά ρουχα τους, τά ζωα τους, όλο τους τó βίός.

Αυτή ή καταστροφή του χωριού διαρκούσε περίπου 2 - 3 ήμέρες. Μετά οί φοβεροί κατακτηται έφευγαν, και τότε οί χωρικοί γύριζαν πίσω. Μά αλίμονο, τί έβρισκαν. Καμμένα, γκρεμισμένα λεηλατισμένα, τά σπίτια τους. Δεν είχαν μείνει πιά παρὰ μονάχα ερείπια.

Και τότε τί έγινε;

Σέ κάθε μη καταστρεμένη γωνιά συγκατοίκησαν δύο-τρεις οικογένειες μαζί. Και σήμερα βλέπουμε σ' ένα δωμάτιο 18-20 γέροι, νέοι, παιδιά, βρέφη, νά ζούν μαζί.

Μά τó τραγικότερο είναι ότι σήμερα, πού πέρασαν δύο τρία χρόνια από την καταστροφή, γιατί πολλά χωριά κήκηκαν τó '42 ή τó '43, ακόμη σήμερα αυτοί οί άνθρωποι εξακολουθούν νά κατοικοούν μαζί και νά μὴν έχουν σκευή νά μαγειρέψουν, νά μὴν έχουν κουτάλια, πιρούνια, μαχαίρια, πιάτα νά φάνε. Τρώνε μὲ τά χέρια, τó διεπίστωσα μόνη μου.

Ύγιεινή κατάσταση

Στό Φανάρι 100% κακοήθης έλονοσία, πρισμένες κοιλιές, μεγαλοσπληνίες, καλαζάρ. Και στα μικρά παιδιά αδεניתς, προφυματίωσις σέ όλα.

Στήν επαρχία Φιλιππιάδος και Νικοπόλεως 80% έλονοσία. Τά παιδιά όμως 100% αδενικά.

Ψώρα παντού, πού εὐτυχώς μὲ τó φάρμακο «άραχνίλ» θεραπεύσαμε άμέσως. Μά δεν μπορώ νά πώ τó ίδιο και για τς ψείρες, γιατί είχα ελάχιστο αντιφθειριακό φάρμακο.

Ή Τροφή

Ευνόγαλο τó πρωί, τó μεσημέρι και τó βράδυ, μικροί και μεγάλοι.

Τό ψωμί

Μιά μεγάλη μαύρη λάσπη, ζυμωμένο από καλαμπόκι και σίκαλη.

Ό ρουχισμός

Χιλιομπαλωμένα κουρέλια, ραμένα άπάνω τους γιατί δεν υπάρχουν κουμπιά. Τό βράδυ δεν γδύνονται, και κατά συνέπειαν δεν πλένονται.

Οί παπάδες

Πολύ δυστυχείς και páμπτωχοι. Για ράσα φοροούν τσουβάλια, και σέ ερώτησή μου τί έχουν ανάγκη, άπ' όλους πήρα την ίδια άπάντηση: «έσώ-ρουχα, αδελφή, και παπούτσια». Από 53 παπάδες πού συνήντησα οί δύο μονάχα φοροούσαν παπούτσια. Ό παπάς της Σκαφιδωτής, πού όπως μονάχος του μου είπε ήταν πλούσιος, και ό του Γοργομύλου, πού τά είχε δανεισθεί.

Οἱ δάσκαλοι

Δυστυχέστεροι καὶ ἀπὸ τοὺς παπᾶδες. Ὅταν μάλιστα δὲν εἶναι καὶ μέσα ἀπὸ τὸ χωριό, ἀλίμονο, πεινᾶνε.

Πῶς νὰ ἔχει κέφι νὰ διδάξει;

Στὸ χωριὸ Στεφάνι συνήντησα δύο δασκάλους 24 καὶ 26 χρονῶν. Δύο κουκουεδάκια. Μὲ πλησίασαν ἀφοῦ εἶχα τελειώσει τὸ ἱατρεῖον μὲ ὄφρος μᾶλλον ἀναιδές. Ὅταν τοὺς εἶδα, ἔμεινα κατάπληκτη. Πῶς δὲν εἶχαν ἔλθει στὸ ἱατρεῖο, τέτοια χάλια εἶχαν, καὶ τοὺς τὸ εἶπα. «Μὰ δὲν εἵμαστε ἄρρωστοι, ἀδελφή, πεινᾶμε μονάχα». Τότε κατάλαβα ἀμέσως, καὶ γι' αὐτὸ τοὺς κράτησα δυόμισι ὥρες σὲ συζήτηση. Καὶ ὅταν χωριστήκαμε, εἵμαστε οἱ πιὸ καλοὶ φίλοι.

Γιατροὶ — Νοσοκομεῖα — Ἀδελφές

Δὲν ὑπάρχουν. Ὅποιοι πάθει (θέρμες), ἂν βρεῖ παίρνει κινίνο ἢ ἀττεμπρίνες. Καὶ ἂν δὲν ἔχει ἐλονοσία, πεθαίνει.

Ὁλος ὁ Νομὸς τῆς Προέβεζας ἐξυπηρετεῖται ἀπὸ τρεῖς γιατροὺς πὸν βρίσκονται μέσα στὴν Προέβεζα, καὶ πὸν ποτὲ δὲν ἐπισκέπτονται τὴν ὕπαιθρο. Τόσον πὸν μᾶς ἐδήλωσαν πὼς δὲν εἶναι διατεθειμένοι νὰ πᾶνε, οὔτε νὰ στείλουν νοσοκόμο γιὰ νὰ κάνει τὸ δεύτερο ἀντιτυφικὸ ἐμβόλιο στὰ ὄρεινὰ χωριά, καὶ ἐπομένως νὰ εἶναι εἰς γνῶσιν μας καὶ νὰ μὴν κάνουμε οὔτε τὸ πρῶτο.

Καὶ ἀπὸ ἓναν γιατροῦ ἀκόμη, πὸν εἶναι ὁ μεγαλύτερος μαυραγορίτης πὸν ὑπάρχει. Αὐτὸς κατοικεῖ στὸ χωριὸ Λοῦρος, καὶ ἐξυπηρετεῖ 14 χωριὰ τῆς περιφερείας τοῦ Λοῦρου. Κάθε ἱατρικὴ ἐπίσκεψις κοστίζει στὸ χωρικὸ 6-8 ὀκάδες στάρι, καὶ ἀλίμονο ἂν χρειαστεῖ καὶ καμιὰ ἔνσεις. Ξέρω πὼς σ' ἓνα χωρικὸ ζήτησε 80 ὀκάδες καλαμπόκι γιὰ μιὰ σειρὰ ἐνέσεις. Ἡ δὲ φετεινὴ παραγωγή αὐτοῦ τοῦ χωρικοῦ ἦταν 20 ὀκάδες καλαμπόκι.

Ἐπίσης ξέρω πὼς στὸ ἴδιο χωριὸ ὁ φαρμακοποιὸς πουλάει τὶς ἀττεμπρίνες μισὴ ὀκὰ καλαμπόκι τῇ μία.

Πρὶν ἐπιστρέψω στὴν Ἀθήνα ἐζήτησα τὴν ἄδεια ἀπὸ τὴν προϊσταμένη τὴν κ. —, καὶ μοῦ ἐπέτρεψε ν' ἀφήσω μερικὰ φάρμακα στὸν πρόεδρο τῆς κοινότητος, ὁ ὁποῖος τὸ γνωστοποίησε καὶ στὰ 14 χωριὰ πὼς ὁ Ε.Ε.Σ. ἄφησε 6000 ἀττεμπρίνες, 6000 προκινίνες, 500 κινίνα καὶ ἄλλα πολλὰ φάρμακα πὸν θὰ διανεμηθοῦν δωρεάν.

Συμπέρασμα

1. Ἀμεσος καὶ ἀπόλυτος ἀνάγκη ἔστω καὶ προχείρου στεγάσεως.
2. Γρήγορα τροφὴ στὰ ἀδενικὰ παιδάκια, γιὰ νὰ προλάβουμε τὴ φυμκτίωση.
3. Κινίνο καὶ ἀττεμπρίνες ὅσο μποροῦμε περισσότερες, γιὰ νὰ παίρνουν προφυλακτικῶς ἀκόμη καὶ ὅσοι δὲν ἔχουν ἐλονοσία.

4. Ἱατρεῖα νὰ δημιουργηθοῦν στὴν ὑπαιθρο. Στὸν Νομὸ τῆς Πρέβεζας μποροῦν νὰ ὁργανωθοῦν στὴ Βρυσοῦλα, στὸ Κανελάκι, στὴ Φιλιπιάδα, στὸ Λοῦρο καὶ ἄλλοι.

5. Ὅλοι νὰ τρέξουμε στὴν ὑπαιθρο νὰ βοηθήσουμε τοὺς παπᾶδες καὶ τοὺς δασκάλους, ἀπ' τοὺς ὁποίους περιμένουμε νὰ διδάξουν καὶ νὰ μορφώσουν τὰ παιδιὰ μας. Τὰ παιδιὰ ποὺ πρέπει νὰ εἶναι ἄξια νὰ κρατήσουν τὴν ἱστορία τῆς Πατρίδος μας καὶ τῶν προγόνων μας ψηλὰ καὶ ἔνδοξα.

Ἐθελοντῆς Ἀδελφῇ

[ὑπογραφή]

Ἡμ. 30 Ἰουλίου 1945